IL-GRAMMATKA MALTIJA FIĊ-ĊOKON.

Mita deher it-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija*, ġara dak li jiġri dejjem mita sseħħ xi ħaġa li l-bnedmin, iriduha jew ma jriduhiex, ikunu ilhom jistennewha bi ħrara kbira. Dawk li jafu x'isarraf il-Lsien Malti, ġewwenin jew barranin, ferħu bih u faħħruh; dawk li għadhom ma jafux x'isarraf, imma jixtiequ jafu, laqgħuh bil-qalb kollha u middew għonqhom fuqu biex ifittxu jitgħallmuh; u dawk li, rashom mitlufa fuq ħaġ'oħra, qatt ma riedu jafu bih, kemmxu xuftejhom u qalu li hu twil u tqil wisq. Imma dawn ma qrawh xejn, u inqas biss messewh b'idejhom, li jewwilla ma jħammġuhomx: bħalma ma qrawhx il-Kajmani li, il-għada li waslilhom il-ktieb tat-*Tagħrif*, xandru bil-miktub *li hu xogħol sabiħ, għad li huma ma jaqblux miegħu f'kollox*. Ġewwa Malta kif iddur, m'hawnx Għaref li, f'ġurnata, jilħaq jaqra t-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija*, u jiżnu, u jgħarblu, u jiflih kif jixraqlu, biex jista' jgħid jekk hu *sabiħ jew ikreh, jekk jaqbel miegħu jew ma jaqbelx*.

Li t-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* jitlob ħafna studju, ngħiduh aħna qabel kull-ħadd. Liema Grammatka ta' lsien ieħor ma titolbux ?.... Imma, fost dawk li laqgħuh bil-ferħa u xteħtu fuqu bix-xewqa li jifhmuh, hemm qatgħa ġmielha ta' żgħażagħ li sâru jaqraw u jiktbu l-Malti tal-Għaqda bil-ħeffa. U kif irnexxew dawk, jistgħu jirnexxu l-oħrajn kollha ta' rieda tajba. *Għax int u mhux jien ?*, kien igħid Santu Wistin.

Ma'-dan-kollu, biex naqtgħu ż-żarda lil kull-ħadd u ngħinu lil min irid tas-sew jindafar mal-ktib tajjeb bil-Malti, sejrin inġibu dan ix-xogħol sabiħ—u sabiħ għal darba—tas-*Segretarju* tagħna. Fi ftit kliem, m'hux ħlief it-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* miġbud fil-qosor, jew, ngħidu aħjar, il-*Grammatka tal-Lsien Malti fiċ ċokon*; imma, għalkemm qasira u ħafifa, li wieħed jista' jitgħallimha *amment* f'ġimgħa, sħiħa u mogħnija b'kullma jinħtieġ.

Il-ktieb tat-*Tagħrif* fih 130 faċċata, u din, b'kollox, ma tkunx tlaħħaq sittax-il waħda.

* * *

L-ALFABET

L-Alfabet huwa s-sies ta' kull kitba, bħal ma l-blat huwa l-pedament ta' kull bini; blata tajba: bini sod—alfabet tajjeb: kitba soda.

L-Alfabet li għażlet *il-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti*, għad li hu f'sura ta' ittri rumani, għandu xejra xemija, kif titlob il-kitba maltija: minngħajr dix-xejra, dal-pedament ikun jiċċaqlaq u l-bini tal-kitba maltija ma jkunx jista' jżomm u jaqa'. Għalhekk s'issa l-kittieba qatt ma qablu fil-kitba tagħhom u għalhecc il-qarrej qatt ma sata' jżomm f'moħħu ortografija waħda, bi ħsara kbira għall-ġieh tal-lsien malti.

L-ittri li l-*Għaqda* rat li jinħtieġu biex tinkiteb sèwwa kull kelma maltija, bla ebda tfixkil u taħbil żejjed tal-moħħ, huma 29:—5 vokali u 24 konsonanti.

Bħala bażi, imxiet fuq il-kitba li sal-lum l-iżjed li mxiet fost l-aħjar kittieba, biss sabet li ma satâx ikun li timxi ma' l-ortografija taljana fil-ħoss ta *ca*, *che*, *chi*, *co*, *cu* — *cia*, *ce ci*, *cio*, *ciu* (kif ukoll għall-*g*), jiġifieri ma setgħat qatt tbaxxi rasha u tgħid li fil-Malti—lsien xami—tista', l-istess ħoss, daqqa turih b'konsonanti waħda (*ca*, *co*, *cu*,—*ce*, *ci*) u daqqa turih bi tnejn jew bi żjieda ta' vokali (*che*, *chi*,—*cia*, *cio*, *ciu*)—ħaġa li tmur għal kollox kontra kull bidu ta' grammatka xemija, bħal ma hi l-maltija, għalhekk qatgħet li DEJJEM U QUDDIEM KULL VOKALI JEW KONSONANTI

għall-ħoss	ħelu	ta'	*ce*	tidher il-konsonanri	*ċ*
,,	jiebes	,,	*che*	,, ,,	*k*
,,	ħelu	,,	*ge*	,, ,,	*ġ*
,,	jiebes	,,	*ghe*	,, ,,	*g*

u minnħabba f'hekk

għall-ħoss tal-gerżuma q (*qof—f'qalb*) tidher il-konsonanti *q*.

Qatgħet ukoll li jiġu magħqudin iż-żewġ ittri *g* u *ħ* fil-monogramma Għ, għ, *Għ*, *għ* u hekk isiru ittra waħda. (*)

L-ittri *j* u *w* jidhru bħala konsonanti dgħajfa, u għalhekk huma u l-vokali *i* u *u* ma humiex l-istess ħaġa bħalma xi wħud ħażin jibdluhom, għad li xi-minn-daqqiet dawn (il-vokali) jidhru minn flokhom, kif għad naraw il-quddiem.

Mill-bqija, żammet kollox kif aħna mdorrijin bihom.

(*) Billi l-istampaturi għad ma ġibux il-*għ* maqgħuda, kellna kontra qalbna nitqannew, f'dan il-ktieb, bil-*għ* magħżula.

L-Alfabett hu dan :

1. A, a. arda, bieb (flok bâb)
2. B, b. bejt
3. Ċ. ċ. ċajta, ċpar, ċempel
4. D, d. dud
5. E, e. elf, xena
6. F, f. fehem
7. Ġ, ġ. ġandar, ġfien, ġewż
8. G, g, gidba, gendus, xellug
9. Għ,għ. tagħna, għorfa
10. H, h. deher, fih
11. Ħ, ħ. melħ
12. I, i. ixtri, bir
13. J, j. bjar, jiena
14. K, k. ktieb, kelb, kokka
15. L, l. lewlu
16. M, m. mitħna
17. N, n. nar
18. O, o. omm, morr
19. P, p. pespus
20. Q. q. qorq
21. R, r. ruħ
22. S, s. sies
23. T. t. tibna, tuta
24. U, u. użin, sufa, ħuti
25. V, v. venven, vleġġa
26. W, w. wirdiena
27. X, x. xemx
28. Z, z zokk, zuntier
29. Ż, ż. żunżana

L-Alfabet, hekk imsawwar, fil-waqt li ma jitbegħidx mit-tagħlim tal-Maltin, għax imfassal fuq ittri latini u mressaq *kemm jista' jkun* lejn kif inhuma mdorrijin jiktbu, huwa mfassal fuq sisien qawwija li jaqblu għax-xejra tiegħu li hi xejra għal kolllox xemija.

L-ITTRI U S-SILLABI

Kull leħen għandu jkollu għalih ittra waħda: għalhekk ikteb *ċirċ, ċurkett, ġeru, gorboġ, gerger.*

Kull sillaba ma jistâx ikollha iżjed minn vokali waħda: għalhekk *ħa-ġa* u mhux *ħa-gia*, *kax-xa* u mhux *kax-xia*, *sej-jer* u mhux *sei-ier*, *taw-wal*, u mhux *tau-ual*, *mi-ja* u mhux *mia*.

Il-*ie* fi kliem bħal *ġieb*, *bieb* hi vokali waħda flok *â* twila.

Żewġ kelmiet wara xulxin jinqiesu waħda u għalhekk ma tistâx tikteb *ħafna ulied*—(minn WiLeD), *mita ifieq*, iżda *ħafna wlied, mita jfieq,* li jinqasmu f'sillabi hekk: *ħa-fnaw-lied*—*mi-taj-fieq*. Hekk ukoll *meta nsiru*, *meta r-raġel* u mhux *meta insiru*, *meta ir-raġel*:—kull sillaba, vokali waħda.

Dik l-*i* ta' *insiru* u *ir-raġel* hi *eufonica* jiġifieri *tal-leħen* u għalhekk żejda; biss ninqdew biha meta l-kelma (li tkun tridha) tkun fil-bidu jew wara kelma li tispiċċa b'konsonanti: *Ir-raġel*, *ejjew insiru*. Ara wkoll: *Uċuħ*, iżda *ħafna wċuħ*; *Ukoll*, iżda *magħna wkoll. Hekk ikun*, iżda *meta jkun*; *kif urejt*, iżda *malli wrejt. Il-kelb*, iżda *malli l-kelb.*

Toħroġ minn dan li għedna kelma li tibda b' vokali illi jkollha fuqha l-aċċent tal-kelma; *mur u ixtri,*

Kull sillaba jrid ikollha vokali bil-fors, waqt li vokali weħidha taqdi wkoll ta' sillaba, għalhekk *ġib*, *ruħ*, *xtaq-i-dur*, *kiel-u-koll* u mhux *ġjb*, *rwħ*, *xtaq jdur*, *kiel wkoll*.

L-AĊĊENT

L-Aċċent hu dik is-saħħa li nagħmlu fuq il-vokali tas-sillaba. *Dâr*, *ħátaf*, *kùll*.

L-aċċent ma jistâx jaqa' fuq konsonanti: għalhekk meta nħossu l-aċċent fuq il-leħen ta' *i* u *u*, nafu li għandna nikitbuhom *i* u *u*, u mhux *j* u *w* li huma konsonanti.

L-aċċent jista' jkun :
Aċċent sħiħ (\`) *qèrr*, *ħàrbat*
Aċċent ħelu (´) *féraq*
Aċċent twil (^) *fâr*, *bibien*

Il-kisra *ie* għandha dejjem l-aċċent twil fuqha, għax qiegħda flok â.

L-egħliem (\` ´ ^) ma għandniex għal fejn ninqdew bihom ħlief fit-tagħlim, biss indaħħlu l-aċċent twil f'xi kelma biex nagħżluha minn oħra li tinkiteb bħalha, iżda b'aċċent ieħor: *Baħħar*, *baħħâr; ġara*, *ġâra; ħadna*, *ħâdna*. Ġie li ndaħħluh ukoll fi kliem bħal *ma satâx*, biex nuru n-nuqqas tal-*għ* (minn *satagħ*.)

Kull kelma ma jistâx ikollha iżjed minn aċċent wieħed, għalhekk fit-tiswir u t-twsigħ tal-kelma, l-aċċent jista' jinbidel u jiċċaqlaq, iżda lê jiżdied ieħor.

Għidna li l-kisra *ie* għandha dejjem l-aċċent (twil): għalhekk meta nsawru jew inwessgħu kelma li fiha l-*ie*, u nċaqalqu jew inbiddlu l-aċċent, il-ħoss ta' *ie*, jekk imur minn fuqu l-aċċent (twil), jinħass u jinkiteb *e* jew *i*

Missier	= *missirijiet*	u mhux	*missierijiet*
bierek	= *berìkt*	,,	*bierìkt*
qiegħ	= *qigħân*	,,	*qiegħân*
jieħu	= *ma jeħux*	,,	*ma jieħux*

Kull kelma ma jistâx ikollha iżjed minn sillaba waħda wara dik ta' l-aċċent, għalhekk fil-Malti ma nsibux kliem li bit-taljan jissejħu *sdruccioli* (b'żewġ sillabi wara dik ta' l-aċċent).

Dan jixhduh illi kliem bħal dawn li daħlu fih minn ilsna oħra, jiġi li jitilfu din il-għamla u jieħdu tagħna.

Minn *dìsputa* għandna *dispûta*, minn *pùlpito* għandna *pulptu*, (*jissokta*)